

Prisforholdenes betydning for forbruget af fødevarer

Jacobsen, Lars Bo; Jensen, Jørgen Dejgård; Wier, Mette

Publication date:
2003

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Jacobsen, L. B., Jensen, J. D., & Wier, M., (2003). *Prisforholdenes betydning for forbruget af fødevarer*, 10 s., nov. 05, 2003. FOI Udredning

Fødevareøkonomisk Institut
Afdeling for Jordbrugspolitik
5. November 2003
L.-B. Jacobsen, J. D. Jensen og M. Wier
J. nr. 23/1-17

Notat

Prisforholdenes betydning for forbruget af fødevarer

1. Indledning

Fødevareministeriet har anmodet Fødevareøkonomisk Institut om at vurdere i hvilket omfang, ændrede priser på en række fødevarer vil påvirke det danske fødevarerforbrug, herunder en vurdering af i hvilket omfang eksempelvis en reduktion af momsen på udvalgte fødevarer vil påvirke fødevarerforbruget, og hvorledes momsprovenuet vil blive påvirket af et sådant tiltag. Anmodningen omfatter også en vurdering af i hvilken udstrækning, en liberalisering af den fælles landbrugspolitik kunne tænkes at påvirke fødevarerforbruget.

Baggrunden for forespørgslen er den aktuelle danske debat omkring sammenhængen mellem priser, den fælles landbrugspolitik og de ernæringsmæssige udfordringer, det danske samfund står overfor. Denne problemstilling er også behandlet i den seneste Fødevarepolitiske Redegørelse fra Fødevareministeriet, ligesom Folketingets partier diskuterer denne problemstilling.

Antallet af overvægtige personer i Danmark er vokset med næsten 75% mellem 1987 og 2001¹. I dag kan 30-40% af den voksne befolkning karakteriseres som overvægtige, og omkring 10-13% lider af alvorlig overvægt (Sundhedsstyrelsen, 2003). Forbrugernes valg og fravalg af fødevarer spiller i denne forbindelse en afgørende rolle. Forbrugernes valg af fødevarer afhænger af en række faktorer, herunder fødevarernes pris og kvalitet, informations- og markedsføringsindsatsen, forbrugernes værdier, holdninger og økonomiske formåen mv.

Formålet med nærværende notat er at analysere sammenhængen mellem priser på fødevarer og de danske forbrugeres fødevarer efterspørgsel og dermed prisernes indflydelse på sammensætningen af det danske fødevarerforbrug. Notatets formål er således at diskutere, i hvor høj grad prisændringer kan påvirke fødevarerforbrugets sammensætning, herunder hvilken betydning evt. momslempelser og ændringer i EU's landbrugspolitik (prisstøtten) har for danskernes fødevarerforbrug, og derigennem for danskernes sundheds- og ernæringstilstand.

Notatet er udarbejdet på meget kort tid, og notatet sandsynliggør, at der er behov for en øget indsats på dette område med henblik på at belyse, hvorledes de offentlige myndigheder kan imødegå det stigende fedmeproblem i dele af den danske befolkning. Hertil kommer, at de i notatet præsenterede resultater er behæftet med usikkerhed og derfor skal tages med et vist forbehold. Da denne problemstilling er et alvorligt problem i en række andre lande, kan en øget forskningsindsats på områ-

---

¹ Overvægt måles ved hjælp af BMI (Body Mass Index), der måler en persons vægt i forhold til den kvadrerede højde.

det med fordel også tage udgangspunkt i de erfaringer, der allerede er gjort i en række andre lande, herunder i USA.

Notatet indledes med et overblik over udviklingen i befolkningens fødevarerforbrug. I det efterfølgende afsnit vurderes prisernes betydning for fødevarerforbrugets sammensætning, herunder en vurdering af effekterne af en momsoplægning og en reduktion af prisen på udvalgte landbrugsprodukter (liberalisering af landbrugspolitikken). Derefter belyses betydningen af andre ikke-prisrelaterede forhold, der påvirker fødevarerforbruget, og notatet afsluttes med en kort konklusion.

2. Danskernes fødevarerforbrug

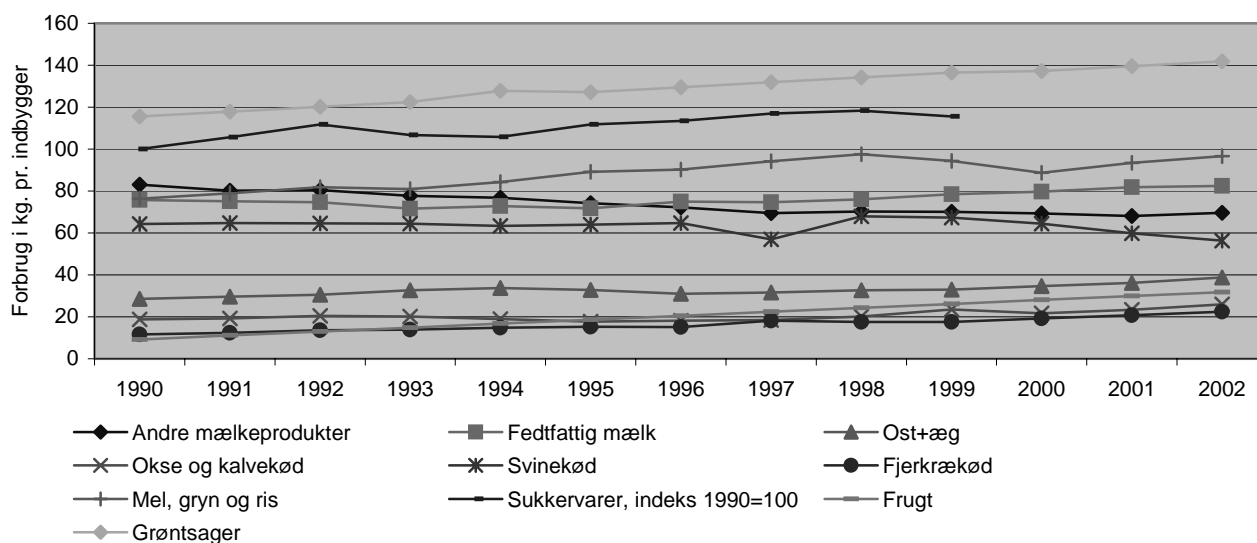
Danskerne bruger en stadig mindre del af indkomsten på fødevarer, og den reale udgift til fødevarer har gennem de seneste 20-30 år været faldende. Især udgifterne til kød og mejeriprodukter har været aftagende, mens de øvrige udgifter realt har været nogenlunde konstante. I tabel 1 er vist fødevarerudgiftens sammensætning i 1999. Danskernes samlede fødevarerudgift udgør ca. 65 mia. kr., hvoraf kød og fisk udgør knap en tredjedel, mens mejeriprodukter, kornprodukter, sukker (incl. is, slik mv.) og frugt/grønt hver udgør ca. en sjettedel af forbrugsudgiften.

Tabel 1. Fødevarerudgifter og momsprovenu, 1999

	Forbrugsudgift (mio. kr.)	Andel (pct.)	Momsprovenu (mio. kr.)	Punktafgift (mio. kr.)
Mejeriprodukter, inkl. æg	11723	18,2	2345	
Kød og fisk	18971	29,4	3794	
Mel, brød mv.	10295	16,0	2059	
Sukker, sukkervarer, chokolade og flødeis	10417	16,2	2083	1259
Frugt, grønt og kartofler	10522	16,3	2104	
Andet	2563	4,0	513	
Fødevarer i alt	64491		12898	

Trods den omtalte nedgang i den reale forbrugsudgift, er fødevarerforbruget målt i fysiske mængder steget kontinuerligt de sidste 30 år. Figur 1 viser udviklingen siden 1990, hvor de nyeste tendenser gør sig gældende. Forbruget af fjerkræ og oksekød er vokset, mens forbruget af svinekød udviser en svagt faldende tendens i den viste periode. Der er sket ganske markante stigninger i forbruget af grøntsager, frugt og kornprodukter som mel, gryn og ris, samt en relativ klar stigning i forbruget af æg og ost. Forbruget af mælk har ændret sammensætning, idet forbruget af de fedtfattige mælketyper er vokset på bekostning af federe mælkeprodukter. Endelig er forbruget af sukker og sukkerholdige produkter som is, slik, chokolade og kager voksende.

Figur 1. Udvikling i den forbrugte mængde af udvalgte fødevarer, 1990-2002

Kilde: Danmarks Statistiks databank

Note: Fedtfattig mælk: let, skummet og kærnemælk,

Andre mælkeprod.: sødmælk, ymer, tykmælk, yoghurt, kakaomælk, mælkedrikke, fløde, creme fraiche, smør og margarine

Der mangler visse observationer for grøntsager og frugt, hvorfor der er interpoleret mellem eksisterende observationer

Frugtstatistikken dækker kun indenlandsk producerede æbler, pærer, jordbær og kirsebær

Sukkerforbruget er opgjort i faste priser (indeks 1990 = 100), idet der ikke findes tilstrækkelige opgørelser i fysiske enheder.

Også indenfor de enkelte overordnede kategorier, er der sket markante skift i forbrugernes kostsammensætning. De mest ernæringsmæssigt positive ændringer er øget forbrug af frugt og grønt, og det er særligt forbruget af de vandholdige salatgrøntsagstyper, der er vokset. Derudover har fedtindtaget været faldende siden midten af 1980'erne, en udvikling der er fortsat frem til Fødevarerdirektoratets seneste opgørelsesår i 2001. Det skyldes dels lavere forbrug af smør og margarine, dels et skift over mod mejeriprodukter med lavere fedtindhold. Andre ernæringsmæssige ændringer er øget indtag af sukkerprodukter, sodavand og saft, samt øget forbrug af convenienceprodukter (helt eller delvist tilberedte fødevarer), herunder "fast food" produkter. En sidste væsentlig komponent er forbruget af alkohol, der har udviklet sig i flere retninger: forbruget af øl er faldet, mens forbruget af vin er vokset (Fødevarerdirektoratet, 2002).

Der er desuden betydelige variationer i fødevarerforbruget forskellige husholdningstyper imellem. Fx har ældre husholdninger højere forbrug af kød, kartofler, fedtstof, ost og æg og lavere forbrug af grønt, brød, ris og pasta, sammenlignet med yngre husholdninger (Smed, 2002). Jyderne drikker mere mælk og bruger en mindre del af husholdningsbudgettet på kød, frugt og grønt end husholdninger på øerne. Den del af husholdningsbudgettet, der bruges på fedtstof, er højere på landet end i byerne. Jo højere socialklasse, desto højere forbrug af frugt, grønt, oksekød, og fjerkræ sammenlignet med lavere socialklasser – og det modsatte er tilfældet med forbruget af fedtstof og svinekød. Disse forskelle tyder på, at kostrelaterede fedmeproblemer kan være koncentreret omkring bestemte befolkningsgrupper. Der ligger en udfordring i at identificere befolkningsgrupper med overvægt og klarlægge i hvilket omfang overvægtsproblemerne er kostrelaterede – samt hvilke komponenter af kosten, overvægten er relateret til.

Sammenfattende synes befolkningens kostvaner ernæringsmæssigt at udvikle sig i flere retninger. Fedtindholdet i kosten er faldende, og det voksende overvægtsproblem hænger sandsynligvis snarere sammen med øget forbrug af convenienceprodukter og sukkerholdige varer. Der er imidlertid behov for en mere præcis identificering af de fedmerelaterede produktgrupper, fx gennem en mere direkte sammenkobling mellem vægt og fødevarerforbrug på individniveau. Der er også tale om væsentlige forskelle i fødevarerforbruget mellem forskellige typer husholdninger, og der er behov for at klarlægge, hvilke husholdningskategorier, der har en fedmerelateret kostsammensætning. Dersom et sådant vidensgrundlag tilvejebringes, kan sundheds- og ernæringspolitikken målrettes og effektiviseres.

3. Prisernes betydning for fødevarerforbrugets sammensætning

Såfremt forbrugernes adfærd hovedsagligt kan karakteriseres som rationel, afspejler deres faktiske indkøb netop den størst mulige behovstilfredsstillelse indenfor det til rådighed værende forbrugsbudget. Hvis prisen på en given vare stiger, vil det ofte være fordelagtigt at substituere en del af forbruget af denne vare med andre forbrugsvarer. Eksempelvis kan man forestille sig, at en relativt høj pris på svinekød vil øge forbrugernes tilbøjelighed til at forbruge andre typer kød (fx oksekød, fjerkræ eller fisk) på bekostning af svinekød. Omfanget af en sådan substitution afhænger af, om der er oplagte alternativer (og hvor oplagte disse alternativer er). Der er således tale om en egenpris-effekt, som i reglen er negativ (prisstigning på en vare fører til et fald i forbruget af den samme vare), samt en krydspriseffekt, hvis fortegn er mindre entydigt.

For nogle kombinationer af produkter (substitutter) kan man forestille sig en positiv krydspriseffekt (en højere svinekødspris fører til et øget forbrug af fjerkrækød), mens man for andre kombinationer af produkter (komplementære varer) kan forestille sig en negativ krydspriseffekt (en højere pris på salat fører til et lavere forbrug af salat-dressing). Litteraturen tyder på (se fx oversigten i Wegge og Jensen, 2002), at fødevarerforbrugets prisfølsomhed er noget lavere end prisfølsomheden for andre typer forbrugsgoder, fordi fødevarerforbruget har en mere basal karakter end de fleste andre varer. Adfærdsændringer som reaktion på en prisændring kan udtrykkes som priselasticiteter (dvs. procentvis ændring i forbrugt mængde pr. procent ændring i en given pris). Egenpriselasticiteter angiver ændringen i forbruget af en given vare som følge af en ændring i samme vares pris, mens krydspriselasticiteter angiver ændringen i forbruget af én vare som følge af en prisændring på en anden vare. I tabel 2 er angivet de elasticiteter, som er anvendt i dette notats regneeksempler. Således reduceres eksempelvis efterspørgslen efter mejeriproduktioner med 10,8 % isoleret set, såfremt prisen på disse produkter forøges med 10 %, mens forbruget af fx frugt og grønt stiger med 0,72 %.

Tabel 2. Priselasticiteter for fødevarer

	Pris på				
	Mejeripro- dukter inkl. æg	Kød og fisk	Mel, brød m.v.	Sukker, slik og is	Frugt, grønt og kartofler
Mejeriprodukter inkl. æg	-1,080	0,057	0,025	0,022	0,023
Kød og fisk	0,026	-0,983	-0,012	-0,010	-0,011
Mel, brød m.v.	0,072	0,057	-0,927	0,073	-0,140
Sukker, slik og is	0,072	0,057	0,091	-1,009	-0,019
Frugt, grønt og kartofler	0,072	0,057	-0,148	-0,036	-0,807

Kilde: Jensen & Toftkær, 2002.

3.1. Effekter af momsdifferentiering

Til illustration af disse prisseffekter viser tabel 3 nogle konsekvenser af en isoleret moms-reduktion på frugt og grønt – et tiltag som gennem de senere år har været foreslået ved forskellige lejligheder med henblik på at give forbrugerne økonomisk incitament til at ændre kostsammensætningen i retning af det anbefalede. Konkret er der regnet på en situation, hvor momsen på frugt og grønt nedsættes til 15 pct. (mod de nuværende 25 pct.), mens momsen for de øvrige fødevarer kategorier er fastholdt på det nuværende niveau. Herved bliver frugt og grønt relativt billigere for forbrugerne i forhold til andre fødevarergrupper. Af tabellen fremgår, at moms-nedsættelsen vil stimulere forbruget af frugt og grønt noget (med ca. 6,5 pct.) og også forbruget af mel- og grynbaserede produkter, mens forbruget af mejeriprodukter, kød og sukker vil være stort set upåvirket af ændringen. Resultaterne tyder på, at der er en positiv sammenhæng mellem forbruget af frugt og grønt på den ene side, og forbruget af mel- og grynprodukter (inkl. brød, pasta mv.) på den anden side.

Tabel 3. Eksempel: Konsekvenser af en moms-reduktion på 10 pct. point på frugt, grønt og kartofler

	..mængder (pct.)	Ændring i.....		
		...moms- provenu (mio. kr.)	...punkt- afgiftsprovenu (mio. kr.)	...det samlede afgiftsprovenu (mio. kr.)
Mejeriprodukter, inkl. æg	-0,18	-4,3		-4,3
Kød og fisk	0,09	3,3		3,3
Mel, brød mv.	1,12	23,1		23,1
Sukker, sukkervarer, chokolade og flødeis	0,15	3,2	1,9	5,1
Frugt, grønt og kartofler	6,46	-760,2		-760,2
I alt		-735,0	1,9	-733,1

En reduceret momssats som den i eksemplet anvendte størrelse giver anledning til betragtelige ændringer i moms-provenuet på fødevarer. Dels er der en umiddelbar effekt som følge af den lavere afgiftssats, dels er der en effekt som følge af forbrugstilpasningen for frugt og grønt, og endelig er der en effekt som følge af tilpasninger i forbruget af øvrige fødevarer (og dermed momsgrundlaget fra disse varer). Forbrugstilpasningerne (mængdeændringerne) er beregnet med udgangspunkt i priselasticiteterne i Tabel 2, hvorved der kan tages højde for både effekter fra ændringer i prisen på varen selv og krydseffekter fra ændringer i priserne på andre varer. De ændrede afgiftssatser og mængder giver anledning til et ændret momsgrundlag og således også et ændret momsprovenu.

Sukkervarer er tillige pålagt en punktafgift, hvis provenu ændres i takt med mængdeændringerne. Tabel 3 viser, at det stigende forbrug af sukkervarer giver anledning til et stigende provenu fra både moms og punktafgifter. Den samlede afgiftsprovenuændring kan således opgøres til en gevinst på 5,1 mio. kr. for denne varegruppe.

Set i ernæringsmæssigt perspektiv er den analyserede momsændring positiv, idet forbruget af frugt og grønt stiger. Omlægningen vil imidlertid samtidigt medføre tab i momsprovenuet. Bag dette fald kan der konstateres flere, delvist modsatrettede, effekter. Først og fremmest falder momsindtægterne fra frugt og grønt, fordi momssatsen sættes ned. Denne effekt kompenseres dog delvist af et øget forbrug af frugt og grønt, der igen giver anledning til øget momsprovenu. Samlet set reduceres momsprovenuet fra frugt og grønt med godt 760 mio. kr. Derudover ændres forbruget af andre fødevarer som kød, mel, brød mv., hvilket igen indebærer øget momsprovenu på godt 25 mio. kr.

Under ét er nettoændringen af momsoplægningen således et tabt momsprovenu på 735 mio. kr., og det samlede afgiftsprovenutab beløber sig til godt 733 mio. kr.

Det er vigtigt at notere sig, at beregningen kun omfatter de direkte effekter. Både momsprovenuændringerne og mængdeændringerne vil imidlertid give anledning til en række afledte samfundsøkonomiske effekter. Såvel forbrugerne som producenterne vil tilpasse sig den ændrede situation, hvilket i sidste ende vil give anledning til nye ligevægtspriser- og mængder – og hermed igen et ændret momsprovenu. Dertil kommer andre samfundsøkonomiske omkostninger, hvis endelige omfang blandt andet afhænger af, hvorledes man vælger at finansiere det tabte momsprovenu.²

3.2. Effekter af markedsliberalisering

Siden Danmarks indtræden i EF har landet været underlagt den fælles landbrugspolitik, som på en række områder har sikret producenterne mindstepriser for de producerede landbrugsprodukter gennem importbeskyttelse, eksportrestitutioner, markedsintervention og kvoter på produktionen. Landbrugsstøtten er især knyttet til mejeriprodukter, oksekød og sukker, dvs. produkter, der kan være fedmerelaterede. Det er imidlertid centralt at fremhæve, at landbrugspolitikken er indrettet således, at priserne for disse produkter er højere end de ellers ville være – og de høje priser har en dæmpende effekt på forbruget af produkter. Omvendt vil en afvikling af støtteordningerne (handelsliberalisering) virke i retning af lavere priser på særligt mejeriprodukter, oksekød og sukker. En handelsliberalisering vil imidlertid også indebære betragtelige økonomiske gevinster (se fx Frandsen et al. 2003). De ressourcer, der frigøres, kan principielt anvendes til justeringer af utilsigtede effekter af markedsudviklingen – fx sundhedspolitiske tiltag.

Siden 1992 har landbrugspolitikken undergået en række reformer, som har haft til formål at reducere prisstøtten, navnlig for korn og oksekød. Prisniveauet for mejeriprodukter og sukker har stort set ikke har været berørt af disse reformer. EU's landbrugspolitik indebærer således stadig, at priserne på de mest støttede fødevarer er højere end verdensmarkedsniveauet, som det fremgår af Tabel 4.

Tabel 4. Importbeskyttelse i EU, 1997

	Importtold, pct. af verdensmarkedspris
Hvede	16,6
Andet korn	38,6
Grønt, frugt m.v.	14,5
Oksekød	68,9
Andet kød	30,9
Mejeriprodukter	87,7
Ris	87,4
Sukker	76,4

Kilde: Walter-Jørgensen et al (2001). Siden 1997 er den fælles landbrugspolitik ændret for udvalgte produkter, i særdeleshed for kornprodukterne, hvorfor importbeskyttelsen hér siden er reduceret markant. Derimod giver beskyttelsen af grønt og frugt, oksekød, mejeriprodukter og sukker, som angivet i tabellen, fortsat et nogenlunde retvisende billede af den aktuelle importbeskyttelse.

En hel eller delvis afskaffelse af EU's nuværende landbrugsstøtteordninger vil føre til lavere priser på især mejeriprodukter, sukker og oksekød, hvilket igen vil stimulere forbruget af disse varer. I ta-

² En beregning af de samfundsøkonomiske effekter er mulig, idet der er et modelmæssigt og fagligt grundlag for at gennemføre en sådan beregning, om end det ikke har været muligt at gennemføre dette indenfor den afsatte tid.

bel 5 er vist et regneeksempel, hvor disse priser forudsættes at falde med 10 pct., hvilket eksempelvis kunne tænkes udløst af en reform af landbrugspolitikken.

Tabel 5. Eksempel: Konsekvenser af en 10 pct. reduktion af priserne på mejeriprodukter, kød og sukker

	...mængder (pct.)	Ændring i...		
		...moms- provenu (mio. kr.)	...punkt- afgiftsprovenu (mio. kr.)	...det samlede afgiftsprovenu (mio. kr.)
Mejeriprodukter, inkl. æg	10,01	-23		-23
Kød og fisk	9,67	-49		-49
Mel, brød mv.	-2,02	-42		-42
Sukker, sukkervarer, chokolade og flødeis	8,80	-43	111	67
Frugt, grønt og kartofler	-0,93	-20		-20
I alt		-177	111	-66

Forbrugstilpasningerne (mængdeændringerne) er beregnet med udgangspunkt i priselasticiteterne i Tabel 2, ider der er taget højde for både virkninger fra ændringer i prisen på varen selv og krydseffekter fra ændringer i priserne på andre varer. De ændrede priser og mængder giver anledning til et ændret momsgrundlag og således også et ændret momsprovenu. Det er vigtigt at understrege, at beregningerne ikke inkluderer de afledte samfundsøkonomiske effekter, der i sidste ende vil give anledning til nye priser og mængder i økonomien, og hermed et ændret afgiftsprovenu.

Tabel 5 viser, at prisreduktionerne fører til omkring 10 pct.'s højere forbrug af mejeriprodukter og kødprodukter. Effekten er en smule mindre for forbrug af sukkervarer, og endelig reduceres forbruget af vegetabiliske produkter en smule. Samtidig reduceres momsprovenuet med 177 mio. kr.

Denne effekt kompenseres delvist af en gevinst i punktafgiftsprovenuet. Punktafgiften for sukkervarer viser sig således at have stor betydning, idet denne afgift er mængdebaseret (i modsætning til moms, der er værdibaseret). Derfor ses forbrugsstigningen at give sig udslag i et forøget provenu fra punktafgifter på 111 mio. kr., således at den samlede provenueffekt for sukkervarer kan opgøres til et positivt provenubidrag på 67 mio. kr. Det fremgår endvidere, at punktafgiften på sukker reducerer provenutabet fra moms på 177 mio. kr. betragteligt, således at det samlede provenutab beløber sig til i alt 66 mio. kr. i dette (tænkte regne-)eksempel.

4. Information, markedsføring og produktudvikling

Det tiltagende fedmeproblem i befolkningen løses sandsynligvis kun ved hjælp af en flerstrengt indsats. Traditionelle økonomiske instrumenter bør formentlig suppleres med alternative tiltag så som brug af information, oplysning, uddannelse, støtteordninger mv. Hertil kommer, at det er vigtigt at vurdere de samfundsøkonomiske konsekvenser af brugen af de enkelte reguleringstiltag. I dette afsnit belyses hvilke forhold, der er i spil, når danskerne vælger kostsammensætning, og det diskuteres hvilke tiltag, der kunne være relevante.

Danskernes kostvaner har ændret sig betydeligt, som det fremgik af afsnit 2. Forbruget har umiddelbart ændret sig i positiv retning, idet danskerne spiser stadig mindre fedtfattigt og stadig mere frugt og grønt. Eftersom det samlede fedtindhold i kosten er faldende, må danskernes stigende

overvægt primært hænge sammen med andre faktorer. Der peges ofte på faldende fysisk aktivitetsniveau som en del af forklaringen, men betragtes alene kostvanerne, er det karakteristisk, at forbruget af fast food, sodavand og sukkerprodukter som kager, is, slik er stigende.

Produktudviklingen af fødevarer går i flere retninger. Hovedparten af forbrugerne er i dag meget bevidste om kostens sundhedsmæssige betydning (Fødevedirektoraret, 2001). Det skaber et marked for fødevarer med specifikke sundhedsfremmende egenskaber fx fedtfattige produkter, produkter, der kan virke kolesterolsænkende eller produkter med særlige næringsstoffer. Parallelt med denne udvikling sker der imidlertid en løbende udvikling af convenienceprodukter. Ernæringsmæssigt er det vanskeligere for forbrugerne at gennemskue næringsindholdet i sådanne allerede tilberedte måltider. Forbruget af convenienceprodukter vil efter al sandsynlighed fortsat vokse de kommende år, dels fordi forbruget af disse produkttyper bliver mere udbredt over tid i alle typer husholdninger, og dels fordi de særligt bruges af yngre husholdninger (Smed, 2002). I dag er mange convenienceprodukter karakteriseret ved højt fedtindhold. Udvikling af nye sundere convenienceprodukter repræsenterer således en strategi til nedbringelse af befolkningens fedtindtag.

En del af udviklingen i befolkningens fødevarerforbrug kan forklares ved udviklingen i priserne på fødevarer, som det fx er gjort i Jensen og Toftkær (2002), ligesom i en række andre danske og udenlandske studier (for en oversigt, se Wegge og Jensen, 2002). En væsentlig del af udviklingen vil imidlertid også kunne forklares af de informationspåvirkninger, forbrugerne udsættes for – og det gælder i særligt grad for de varegrupper, der efter al sandsynlighed er de mest centrale i forbindelse med den stigende overvægt. Markedsføringen af fødevarer som sodavand, fast food, chips, slik etc. er massiv. Samtidigt har der fra offentlig side været gennemført en række kampagner med den hensigt at få danskerne til at omlægge kosten – senest ”6-om-dagen”-kampagnen. Mærkningsordninger, som det offentligt støttede S-mærke for fedtfattige produkter eller det private ”Lidt-fedt” fra COOP-Danmark, er andre eksempler på informationspåvirkning af forbrugerne. En sidste væsentlig påvirkning af forbrugerne er fødevareskandaler. Videnskabelige undersøgelser (se fx Smed og Jensen, 2003) viser, at information af denne type kan påvirke forbrugernes adfærd på både kortere, men også på længere sigt.

Der er imidlertid begrænset viden om effekten af forskellige typer information, dvs. i hvilket omfang fx offentlige kampagner er i stand til at ændre forbrugernes kostvaner. Som omtalt ovenfor, har forskellige husholdningstyper forskelligt fødevarerforbrug, og det er sandsynligt, at der er tilsvarende betydelige forskelle i husholdningernes reaktioner på information. Der er behov for mere viden om disse aspekter, ligesom der mangler viden om betydningen af samspillet mellem forskellige typer information, fx nettoeffekten af privat markedsføring, fødevareskandaler og offentlige kampagner. Endelig er der behov for viden om effekten af information sammenholdt med effekten af ændringer i markedsforhold som fødevarerpriser.

Der er i dag muligt empirisk at måle effekten af de nævnte variable eksplicit og analysere samspillet mellem dem. Både det datamæssige, tekniske og videnskabelige grundlag er til stede og venter på udnyttelse. Principielt er det således muligt at måle fødevarerforbrugseffekten af en bestemt offentlig kampagne på forskellige husholdningstyper, hvor der samtidigt tages højde for indflydelsen fra ændringer i andre forhold så som fødevarerpriser eller andre informationspåvirkninger.

Ændrede relative priser forklarer således kun delvis det stigende forbrug af fødevarer, der fremmer udviklingen af fedme i dele af den danske befolkning. Forbrugsstigningen skyldes formentlig også effekterne af markedsføring og et voksende behov for nye produkttyper, blandt andet som følge af

ændringer i danskernes livsstil og dagligdag. Det indebærer, at instrumenter som information og oplysning, samt målrettede tiltag kan være effektive til at regulere de mekanismer, der ligger bag kostvanerne.

Det politiske valg af tiltag og virkemidler bør imidlertid baseres på et tilstrækkeligt vidensgrundlag. Det er således centralt at vurdere tiltagens virkninger i forhold til de samfundsøkonomiske omkostningerne, herunder de administrative implikationer af de forskellige typer af virkemidler. Der er endvidere behov for mere viden om sammenhængene mellem priser og information i forhold til forbrugernes indkøbs- og forbrugsbeslutninger, herunder forskning i effekten af forskellige typer information (på såvel kort sigt som længere sigt) relativt til effekten fra ændringer i de relative priser. Der er ligeledes behov for, som omtalt ovenfor, mere viden om betydningen af forskelle mellem husholdninger, både mht. kostvalg og mht. informationspåvirkning – såvel prisændringer, markedsføring som offentlige kampagner vil sandsynligvis have stærkt varierende effekter på tværs af forskellige husholdningstyper. I forlængelse heraf, er der også et behov for en øget viden om, hvorledes man kan regulere de mekanismer, der forklarer udviklingen i forbruget af de varer, der er centrale for befolkningens sundhedsmæssig udvikling. De datamæssige og tekniske forudsætninger til at gennemføre forskning af denne type er i dag til stede og venter på udnyttelse.

5. Konklusion

Antallet af overvægtige personer er stigende i Danmark, hvilket hænger sammen med et faldende fysisk aktivitetsniveau og ændringer i kostsammensætningen. Dele af tilpasningen i danskernes kostvaner har haft positive ernæringsmæssige konsekvenser – en udvikling som imidlertid ikke har opvejet det stigende forbrug af sukkerprodukter, sodavand eller fast food/convenience produkter.

Der er desuden væsentlige forskelle i kostsammensætningen mellem forskellige husholdningstyper, og det er muligt, at problemet med overvægt er koncentreret i bestemte husholdningstyper, der afviger fra den generelle udvikling. Mere viden om disse aspekter vil forbedre det sundhedspolitiske beslutningsgrundlag afgørende og muliggøre mere målrettede tiltag.

Udviklingen i fødevarerforbruget kan til en vis grad forklares af udviklingen i de relative priser, og tilsvarende vil fremtidige ændringer i priserne give anledning til en ændret fødevarer sammensætning. Væsentlige ændringer vil imidlertid kræve markante prisforskydninger, idet fødevarer hører til blandt de mindst prisfølsomme forbrugsvarer.

En ændring i de relative priser til fordel for 'de sunde fødevarer' vil føre til positive ernæringsmæssige gevinster. Opnås denne virkning gennem en nedsættelse af momsen, fører det imidlertid til et mindre momsprovenu, der isoleret set vil nødvendiggøre tilpasninger i andre dele af de offentlige udgifter eller indtægter, med mindre de positive samfundsøkonomiske gevinster mere end kompenserer for dette mistede provenu. I et samfundsøkonomisk perspektiv er det bl.a. derfor vigtigt, at de sundhedsmæssige gevinster står mål med de samfundsøkonomiske omkostninger, herunder om det givne momsprovenu kunne have været anvendt mere effektivt fx til understøttelse af informationskampagner, oplysning eller andre tiltag. Principielt bør samfundets ressourcer anvendes der, hvor de giver størst mulig effekt, og prioritering af midlerne bør baseres på en sammenlignende analyse af effekterne af forskellige sundhedspolitiske instrumenter.

Isoleret set vil lavere priser på udvalgte fødevarer (mejeriprodukter og sukker) som følge af en markedsorientering af den fælles landbrugspolitik formentlig få nogle utilsigtede negative påvirkninger af befolkningens ernærings- og sundhedsmæssige tilstand. Givet størrelsen af de relevante (relativt små) priselasticiteter og betydningen af en række andre faktoreres påvirkning af fødevarerforbruget og dets sammensætning, er denne effekt formentlig relativt begrænset – ikke mindst i lyset af de gevinster en reform og evt. liberalisering af den fælles landbrugspolitik vil afstedkomme. I den forbindelse er det væsentligt at overveje evt. justeringer i andre dele af den samlede fødevarer- og sundhedspolitik, såfremt eksempelvis tilpasninger i landbrugspolitikken påvirker priserne på fødevarerne og dermed befolkningens ernærings- og sundhedsmæssige tilstand.

Med henblik på at imødegå det stigende problem med fedme er der formentlig brug for en bredspektret indsats, herunder brug af en række forskellige virkemidler. Kostvanerne er forskellige i forskellige befolkningsgrupper, og både indsatsen og instrumenterne bør målrettes hver af disse grupper med henblik på at opnå de ønskede virkninger. Regulering via information (kampagner, oplysning, uddannelse, mærkningsordninger), offentlige tiltag rettet mod produktudvikling i retning af sundere produkter - eksempelvis fedtfattige convenience produkter – og evt. en målrettet indsats i offentlige institutioner og skoler er alle mulige instrumenter, der bør overvejes til imødegåelse af det stigende problem med fedme og de afledte sygdomme og samfundsøkonomiske omkostninger. Endelig kunne der peges på et markedsbaseret instrument som punktafgifter, hvor indførelse af en punktafgift på fedt eller eksempelvis en forhøjelse af den eksisterende sukkerafgift kunne overvejes. I forlængelse heraf bør det politiske valg af tiltag og virkemidler imidlertid baseres på et tilstrækkeligt vidensgrundlag og der er vigtigt at vurdere tiltagenes virkninger i forhold til de samfundsøkonomiske omkostninger.

Referencer

- Frandsen, S.E, B. Gersfelt and H.G. Jensen (2003), Decoupling Support in Agriculture: impacts of redesigning European Agricultural Support. Review of Urban & Regional Development Studies, Vol. 15, No. 2, July 2003.
- Fødevarerdirektoratet (2001): Forsyningen af fødevarer 1955-1999. FødevarerRapport 2001:10, Fødevarerdirektoratet.
- Fødevarerdirektoratet (2002), Danskernes kostvaner 2000-2001. FødevarerRapport 2002:10, Fødevarerdirektoratet.
- Jensen J.D. & Toftkær L. (2002), En økonometrisk model for fødevarerefterspørgslen i Danmark, FØI working paper no. 17/2002, Fødevarerøkonomisk Institut, Frederiksberg.
- Smed, S. (2002), En sociodemografisk analyse af den danske fødevarerefterspørgsel. Rapport nr. 146, Fødevarerøkonomisk Institut, Frederiksberg.
- Smed, S. and J. D. Jensen (2003), Food Safety Information and Food demand - Effects of Temporary and Permanent News, Paper presented at SØM workshop “*Environment, Information and Consumer Behaviour*”, Frederiksdal, Copenhagen 28-29, April 2003
- Sundhedsstyrelsen (2003), Oplæg til national handlingsplan mod svær overvægt - forslag til løsninger og perspektiver. Sundhedsstyrelsen, Kbh.
- Walter-Jørgensen Aa. & Jensen T.V. (2001), The CAP and the international trade negotiations, Rapport nr. 123, Fødevarerøkonomisk Institut, Frederiksberg
- Wegge, M. og J. D. Jensen (2002) Oversigt over eksisterende empiriske studier af fødevarerefterspørgslen. FØI working paper no. 12/2002, Fødevarerøkonomisk Institut, Frederiksberg.